

Isaac Deutscher: Två självbiografier

[Ur *Ironies of History: Essays on Contemporary Communism*, London: Oxford University Press, 1966. Ursprungligen publicerad i *The Nation*, 21 december 1964. Här översatt från versionen på [MIA](#). Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

(Redaktionell kommentar: Självbiografien av Ilja Ehrenburg som Deutscher recenserar består av 6 delar, varav bara två finns översatta till svenska, *I livets ström: människor, minnen, och Minnen: omvälvningar, utblickar, återspeglings*. Dessa delar sträcker sig fram till 1921 och gavs 1962 ut av Tidens förlag. Deutscher diskuterar vad Ehrenburg hade att säga om den stora terrorn och spanska inbördeskriget (andra hälften av 1930-talet) samt 2:a världskriget, och det är en period där Ehrenburg själv spelade en mindre ärorik roll som försvarare av den stalinistiska politiken.)

I

Det nuvarande bandet av Ilja Ehrenburgs *Minnen*¹ är en ögonvittnesskildring av två späckade och stormiga decennier i den sovjetiska och europeiska historien. För Sovjetunionen började perioden med efterdyningarna till inbördeskriget och skulle komma att sluta med den nazistiska invasionen. Däremellan låg slutet på Leninperioden, stalinismens uppkomst, omvälvningarna under industrialiseringen och kollektiviseringarna, kvävandet av den litterära och konstnärliga friheten, de Stora utrensningarna, och Stalin-Hitlerpakten 1939. Under samma tidsperiod återhämtade sig det borgerliga Europa från de revolutionära chockerna 1918-1921, åtnjöt en kort period av illusorisk stabilisering, och utsattes för den Stora depressionen och för fascism och nazism, innan det slukades av Andra världskriget.

Ehrenburg ger oss bara enstaka glimtar av den ryska scenen, och koncentrerar sig på händelser, personer och det politiska klimatet i Västeuropa. Han bodde den mesta tiden i Tyskland, Frankrike och Spanien. Han var föga mer än en turist i sitt hemland. Även när han var aktiv som propagandist för Kreml kände han sig mer hemma i Montparnasses kaféer än inom hörhåll från Kremels klockor. Förvirringen i Berlin i början av 1920-talet, Rom vid tiden för mordet på Matteoti, Folkfrontens Paris, och Barcelona och Valencia under inbördeskriget väcks lättare till liv på hans sidor än både Moskva och Leningrad. Ändå är hans åsikter en rysk författares syn på Västeuropa, för han har alltid varit känslig för de vindar som blåser över Ryssland och det moraliska tryck de för med sig. Han känner alltid, och får oss att känna, Rysslands själsliga och politiska närvaro i Europa – oftast framställer han ryska personer mot en fransk eller spansk bakgrund. Hans sidor är fyllda av karaktärsbeskrivningar av fransmän, spanjorer, italienare, polacker, tjecker och judar. För att bara nämna beskrivningarna av Antonov-Ovsejenko, hjälten från 1917 som 1936 representerade Stalin i Barcelona; den berömda spanska anarkisten Durruti; den tyska revolutionära dramatikern Ernst Toller; den polska poeten Julian Tuwim; och den jiddiske poeten Peretz Markish, så är de utomordentligt väl skrivna och till och med rörande. (Även om jag kände de flesta av dessa och har en något annan bild av dem.)

Det är lätt att inse varför dessa *Minnen* måste ha jagat upp och hänfört sovjetiska läsare, speciellt de

1 Ilya Ehrenburg, *Memoirs 1921-1941*, Cleveland: World Publishing Co, 1964.

unga: Ehrenburg visar en värld för dem som de inte fått lov att lära känna, en domedagsprofetisk men storartad värld, dekadent men ändå kreativ och förmögen till hjältemod. Läsare i väst kommer att finna boken lärorik och behaglig att läsa, ty Ehrenburgs stil är lättsam, flytande och ibland fantasifull.

Ändå är hans brister inte mindre uppenbara – brister som en gång fick den toleranta och generösa Lunatjarskij att anmärka: ”Ehrenburg är den *bästa* sorten bland de *värsta* av våra sympatiserande akademiker.” Ehrenburgs stil är faktiskt alltför lättsam och alltför flytande. Det känns som om man har träffat författaren på något av hans favoritkaféer i Montparnasse och har lyssnat på ett enormt, pladdrigt *causeri*² som aldrig upphör att vara livligt och fascinerande, men ofta är ytligt och inte så uppriktigt. Han vill att vi ska se boken som ett tungt vittnesmål, men undrar själv om han inte ber om för mycket:

Jag sa i början att ... jag ville skriva en bekännelse: jag lovade nog mer än jag kan hålla... Efter att ha kommit till mitt vuxna liv har jag förbigått mycket med tystnad, och ju längre jag kommer desto oftare måste jag utelämnat händelser i mitt liv som det skulle vara alltför svårt för mig att tala om ens med en nära vän.

”Men trots detta”, hävdar han envist, ”är min bok ändå en bekännelse.” Givetvis väcker en ”bekännelse” där en hel del ”förbigås med tystnad” misstro. Om det enda författaren utelämnade var händelser i sitt privata liv eller innerliga känslor, så skulle man inte ha något emot det. Tyvärr täcker hans tystnad många händelser av allmänt intresse. Hans diskretion styrs inte av finkänslighet utan av politisk slughet.

Gång på gång tar Ehrenburg upp sovjetiska kritiker som för länge sedan (på 1920-talet) brukade förebrå honom för hans ”skepsis” eller ”nihilism”. I den ganska trevliga atmosfär som råder under perioden efter Stalin är han egentligen inte besvärad över dessa beteckningar. ”Av alla apostlar”, säger han med viss högtidlighet, ”förefaller mig Tomas tvivlaren vara den mest mänskliga.” Han är helt nöjd med att beskrivas som en ”romantisk ironiker”. Utan tvekan passade dessa beteckningar i viss mån på den unge Ehrenburg, författare till *Julio Jurenitos sällsamma öden och äventyr* och *Tretton pipor*, böcker vilka han var berömd för redan för 40 år sedan. Men poängen är att ”skeptikern” eller den ”romantiska ironikern” från dessa år senare överglänstes av en helt annan person, 1930-talets stalinistiska smickrare och 1940-talets vinnare av Stalinpriset. Och under de senaste 10 åren har Ehrenburg varit en berömd förebådare av avstalinisering, författare till *Vårbrytning*, förkämpe för konstnärlig frihet. I *Minnen* är det den sistnämnda Ehrenburg som ”försvarar” sitt ”skeptiska” och ”ironiska” jag från början av 1920-talet, som för att få oss att glömma de mellanliggande årens stalinistiska dussinförfattare och lismare. Vi antas förstå att den ungdomlige ”Tomas tvivlaren” på något sätt överlevde intakt och oskadad i dagens äldre memoarförfattare.

Man skulle vilja tro det. Men när man begrundar Ehrenburgs hågkomster kan man inte undgå att märka den dolda och bedrövliga närvaron av en stalinistisk lakej som strävar efter att bli rentvådd. Boken innehåller mycket av den tvetydighet som har funnits inneboende i hela avstaliniseringen, en tvetydighet som härrör ur det faktum att den hittills har varit ett verk av personer som en gång i tiden var Stalins underhuggare och medbrottslingar. I detta avseende har Ehrenburgs skrifter varit den chrusjtjovitiska politikens typiska litterära alternativ.

2 *Causerie* – ett informellt samtal, ofta med ett konstnärligt tema – MIA:s anmärkning.

”Ehrenburg lyfter järnridån som överallt dolde det förflutna från det nuvarande”, säger Louis Fischer, själv en f.d. beundrare av Stalin. ”... han ger Rysslands pinade män och kvinnor nytt mänskligt liv och värdighet...” skriver en naiv amerikansk sovjetolog. En annan kritiker talar om *Minnen* som en ”modig bedrift, en nästan revolutionär handling”. Så lätt en legend kan skapas!

Långt från att lyfta någon järnridå över det förflutna, lyfter Ehrenburg bara det hörn som andra, de vid makten, redan har lyft. Han erbjuder oss aldrig mer än en godkänd dos av sanningen om olika händelser och personer. Exempelvis säger han ingenting om de stora utrensningarna som inte redan har sagts av Chrusjtjov och andra partiledare. Han ”ger” bara ”nytt mänskligt liv och värdighet” till de ”pinade män och kvinnor” som redan har blivit officiellt rehabiliterade. Med anmärkningsvärd sinnesnärvaro låter han inte namnet på ett enda icke rehabiliterat offer slinka med i sin historia. Han ägnar varmhjärtade, till och med sentimentala, stycken åt Tjuchatjevskij, Antonov-Ovsejenko, Isaac Babel och andra, och ger oss en isande vindpust från det skräckslagna Moskva 1938. Men han har inget att säga om den tidens stora rättegångar. De anklagade, Bucharin, Trotskij, Radek, Rakovskij, Kamenev, Zinovjev och andra – av vilka han mycket väl känner till de flesta – är fortfarande ”icke-personer”. Hans förmåga att minnas det förflutna motsvarar med häpnadsväckande precision den officiella avstaliniseringens vindlingar och tempo. Man kan undra varför han aldrig talar om den nu rehabiliterade Krestinskij, en framstående bolsjevik som han måste ha träffat i Berlin som sovjetisk ambassadör. Svaret är enkelt: Krestinskij rehabilitering blev offentliggjord strax efter att Ehrenburg hade skrivit färdigt sina *Minnen*. Det är bara ett av många möjliga exempel.³

Än värre är att Ehrenburg fortfarande uttrycker något av den gamla fientligheten mot de offer för den stalinistiska terrorn som ännu inte har rehabiliterats. I hans beskrivning av inbördeskriget i Spanien letar man förgäves efter några antydningar om den skräck som GPU spred där, om förtrycket av POUM, bortförandet av dess ledare, Andreu Nin, och mordet på honom och på andra antistalinister. Man behöver bara jämföra Ehrenburgs hågkomster från Spanien med Orwells *Hyllning till Katalonien* för att förstå betydelsen av sådana utelämnanden. Eller ta hans minnen av André Gide, som 1936 reste till Ryssland som sympatisör men återvände äcklad av Stalinkulten, som han fördömde i en minnesvärd liten bok, *Resa i Sovjet*. Ehrenburgs kommentar: ”Jag vet inte vad som drabbade honom. En annan mans hjärta är en mörk kontinent.” Han medger att han vid den tiden förtalade Gide, men efter ”lugn eftertanke” jämför han även nu Gides förändrade politiska inställning med ”en mals oberäkneliga fladdrande”. Och likt en landsortsbracka kan han inte tygla sin ilska, nästan fasa, vid tanken på att Gide, när han reste till Ryssland, hade haft för avsikt att ta upp frågan om de homosexuellas juridiska ställning i Sovjetunionen med Stalin själv (!). (”Trots att jag var medveten om Gides avvikelse, insåg jag inte omedelbart vad han tänkte tala med Stalin om.”) Han skälver på samma sätt fortfarande av missnöje mot Panaït Istrati, den patetiske ”Gorkij från Balkan” som Romain Rolland beskrev honom, eftersom Istrati lidelsefullt hade avvisat Stalinkulten. Dessa ingalunda ovanliga exempel på gammalt stalinistiskt agg som förekommer i *Minnen* står i märklig kontrast till prisandet av Stalins gamla springpojkar i Västeuropa, som Marcel Cochin, Dolores Ibárruri och deras gelikar.

3 Den flinkhet med vilken Ehrenburg rör sig mellan de ”rehabiliterades” spöken och ”icke-personernas” ingenmansland var tydlig i första bandet av *Minnen*, i hans beskrivning av redaktionen för den revolutionära (icke bolsjeviska) emigranttidningen *Nasje Slovo*, som gavs ut i Paris under Första världskriget. Han lyckades i älskvärd detalj beskriva nästan varenda person i denna grupp, utan att en enda gång nämna dess redaktör och drivande kraft – Trotskij.

Uttryckligen eller underförstått rättfärdigar Ehrenburg Stalins dominerande politik i Europa. Det är sant att han som en mildrande omständighet för sig själv ofta säger sig vara okunnig om politik, en märklig ursäkt för någon som har varit så framträdande som politisk propagandist. Men han är inte så blygsam att han avstår från att göra politiska bedömningar och utlåtanden. Han skyller på Léon Blum (och hans "idiotiska gnäll") för att det republikanska Spanien besegrades, men har inget att säga om Stalins del i nederlaget. Han framställer de franska och spanska folkfronterna som heroiska epos. Han verkar inte ens nu ana att dessa fronter orsakade sitt eget fall, eftersom de, på Stalins uppmaning, var alltför ivriga att blidka borgarklassen i väst och tygla de franska och spanska arbetarnas och böndernas revolutionära energi. Han beskriver med berättigad sarkasm de tyska socialdemokraternas feghet och kapitulation inför nazismen. Men han nämner inte den vidriga stalinistiska politiken som hade gjort lika mycket för att förlama de tyska arbetarna i början av 1930-talet. Hade inte han som ögonvittne betraktat *Rote Volksentscheid*, den ökända folkomröstningen där kommunisterna, två år innan Hitler blev kansler marscherade tillsammans med nazisterna mot socialdemokraterna och krävde "Tysklands *nationella* och sociala befrielse"?

Först när han kommer till den nazistisk-sovjetiska pakten 1939 lägger författaren till *Minnen* undanflykter och fantasier åt sidan och beskriver på ett övertygande sätt den chock, förödmjukelse och fasa som den "sovjetisk-tyska vänskapen" hade fyllt honom med. (Han verkar antyda att en del återverkningar av denna handling än idag ger sig till känna i Sovjetunionen.) Här tar uppenbarligen hans sjuka och sårade judiska känslor överhanden, och istället för en skicklig historieberättare börjar en lidande och rädd människa tala till oss.

Vad ska man tro om denna märkliga blandning av allvar och jargong? Ehrenburg förtäljer ett en ung ryss, som lyssnade till hans berättelse om den stalinistiska terrorn, frågade honom: "Hur kommer det sig att du överlevde?" "Jag kommer aldrig att få veta", svarar han, "... jag levde under en period då människors öde inte var som ett schackparti utan som ett lotteri". Men det är verkligen inte sanningen. Ödet för de av Ehrenburgs landsmän som hade modet att stå upp mot Stalin – och de var många – var inte alls som ett lotteri: ingen av dem överlevde. Men för ganska många stalinister var livet som ett lotteri, ty inte ens Stalins tjänare och smickrare kunde vara säkra på sitt öde. Många av dem hamnade i onåd och gick under. I en del fall – och Ehrenburg är en av dem – var en persons öde snarare som en egendomlig kombination av "lotteri" och "schackparti". Dessa *Minnen* visar ibland hur författaren spelade sitt parti.

Ska han på grund av detta fördömas bortom försoning? I ganska många länder och tidsperioder bugade sig tänkare och författare, från Galileo till Goethe och Pusjkin, för härskarnas despoti, och betalade en moralisk lösensumma för att rädda sig som vetenskapsmän och konstnärer och fortsätta sitt arbete. Eftervärlden hyllar personer som kämpar heroiskt mot förtrycket, men fördömer inte alltid de som har givit efter för högre makter. Ett överlägset hjältemod är ovanligt, och frånvaron av det behöver inte i sig själv vara en synd.

Ehrenburgs olycka var inte så mycket att han saknade karaktär för att gå mot stalinismen, utan att han underkastade sig den så fullständigt och till och med nitiskt att han därmed förstörde sitt eget arbete och nästan krossade sig som romanförfattare och poet. Han talar själv med beklagande om sina "snabbt skrivna" och "dåligt uppbyggda" propagandaromaner. Han liknar i detta huvudpersonen i sin egen *Vårbrytning*, målaren Vladimir Puchov, som genom opportunistisk och tjänstvillighet slösade bort sin konstnärliga personlighet. För Ehrenburg var skrivandet av *Minnen* en

möjlighet att rentvå sig, pröva sin bortkastade talang och återvinna konstnärliga kvalitéer. Han har lyckats i mycket liten omfattning. Han kunde ha lyckats mer äkta och fullständigt om han inte hade försökt imponera på oss med sitt moraliska mod, om han hade slutat med sitt poserade, sina försök att rentvå sig själv och sitt gamla agg, om han hade berättat allt det han känner till om Stalin-periodens sanning istället för att medvetet leverera halvsanningar.

Ändå har Ehrenburg haft en betydande roll under den ryska ”töperioden” – inte för inte har han gång på gång angripits av krypto- och nystalinister. Men det är inte lätt att bedöma hans roll, ty den handlar om det komplicerade förhållandet mellan halvsanning och sanning. Jag talar inte om metafysikernas Sanning, utan om den historiska sanningen, som grundar sig på fakta som går att bekräfta och är otvetydiga. Det sovjetiska samhället behöver sådana sanningar lika mycket som det behöver luft att andas. Utan en verklig kunskap om Stalin-erans historia, går det inte att komma över dess nuvarande ideologiska förvirring och gå vidare. Precis som Chrusjtjovs avslöjanden ger Ehrenburgs *Minnen* en hel del ledtrådar till detta. Men ledtrådarna är inte historien. En halvsanning kan ibland vara en användbar inledning till sanningen. Den kan till och med utgöra en del av sanningen och stimulera en kreativ oro i sinnen som är ivriga efter kunskap. Men alltför ofta kan en halvsanning avleda sådana sinnen från sanningen eller hindra tillgång till den, beroende på allmänhetens mogenhet eller omogenhet.

Ehrenburgs *Minnen* utövar otvivelaktigt ett dubbelt och tvetydigt inflytande. De utgör en övergångsfas i det nya samhällsmedvetandets utveckling i Sovjetunionen, en fas där det sovjetiska tänkandet på ett smärtsamt sätt har lämnat den stalinistiska mytologin bakom sig men fortfarande drar sig för att se det förflutnas och det nuvarandes verklighet.

II

Jevgenij Jevtusjenkos *Bekännelser av ett sovjetseklets barn*⁴ utgör något ironiskt en kontrast till Ehrenburgs tröga och försagda *Minnen*. Det är en tunn bok som skrevs hastigt under författarens korta vistelse i Paris, ursprungligen gavs ut på franska och fortfarande är förbjuden i Ryssland. Författaren har till och med betalat för den med att hamna i onåd. Orsaken är lätt att hitta: i redogörelsen för sitt liv finns det inget av den diplomatiska tystnad och de undanflykter som utmärker Ehrenburg. Det Jevtusjenko berättar om sovjetsamhällets personer, händelser och andliga tillstånd överskrider djärvt den godkända dosen av sanning. Han blottlägger stora stycken av den sovjetiska politikens sociala och moraliska bakgrund, som Moskvaskars härskare skulle föredra att hålla dolda. Han inleder till och med sina hågkomster med ett angrepp på de fåordiga bekännelsernas och halvsanningarnas upphovsmän:

Det finns människor som berömmar sig av att de under hela sitt liv inte sagt ett osant ord. Men låt var och en ställa sig frågan – hur många gånger har jag underlåtit att säga sanningen och tigit för att det har passat mig? Dessa människor urskuldar sig med ... ”tala är silver, tiga är guld”... Men om tiga är guld är guldet ihåligt. (Sid 7-8.)

Jevtusjenkos ställning har förstås varit enklare än för nästan alla författare från Ehrenburgs generation: han tvingades inte genomgå terrorn och det moraliska tryck som andra hade utsatts för, han

4 Jevgenij Jevtusjenko, *Bekännelser av ett sovjetseklets barn*, Stockholm : Gebers, 1963.

tvingades inte göra de kompromisser med samvetet som fick dem att förlora sin självrespekt. Vid tiden för de stora utrensningarna var han bara fyra eller fem år gammal. Han var bara åtta när Hitler angrep Sovjetunionen, och var ännu inte tjugo när Stalin dog. Hans sinne är inte förvrängt av skuld och längtan efter att rentvå sig själv. Han talar för en generation som inte ryggat för hela sanningen om Stalinperioden utan är ivrig att hitta den och konfrontera följderna.

Jevtusjenko säger om sig själv:

Icke sällan beskriver man mig [i artiklar i väst] som en säregen figur mot bakgrunden av det gråa sovjetsamhället. Emellertid är jag inte alls en sådan figur. Vad jag kämpar mot är förhatligt för många sovjetiska människor. Vad jag kämpar för är också kärt för många.... Min poesi är blott uttryck för de nya stämningar och idéer, som redan funnits i sovjetsamhället men som tidigare inte presenterats i poetisk form. Om inte jag fanns, skulle de bli tolkade av någon annan. (Sid 10-11.)

Jevtusjenkos ilska och avsky mot stalinismen härrör ur hans lojalitet mot revolutionen och kommunismen, en lojalitet som tar sig själv för given. Det han säger om detta har en mer övertygande klang än Ehrenburgs förkunnelser om ideologisk trohet. Han beskriver sig själv som ”till hälften intellektuell – till hälften bonde”, och säger att ”revolutionen var religion för min familj”: ”I vår familj yttrade man ordet ’revolution’ ... lågmält, ömt, med en smula stränghet i tonen.” En av hans anfäder, en bonde, deporterades till Sibirien för att ha satt eld på en godsägares herrgård. En farfar, också en halvt analfabetisk bonde, kämpade under revolutionen och inbördeskriget och utmärkte sig, togs från Sibirien till militärakademien i Moskva och steg till generals grad. ”Även som militär, klädd i uniform med två romber på vardera kragspiegeln [och alla sina medaljer på bröstet], förblev han likväl en bonde...”. Det är inte förvånande att han gick under i utrensningarna. Poeten erinrar sig en sista glimt av farfadern som barn, när han samma kväll som han skulle komma att arresteras för ”högförräderi” vyssjade honom till sömns med sånger om inbördeskriget. Ett liknande öde drabbade en annan farfar, en matematiker av lettiskt ursprung. Men allt detta skulle barnbarnet få höra om först många år senare. Under tiden:

... brukade [jag] tillsammans med far och mor delta i demonstrationer och bad far att lyfta upp mig högre. Jag ville se Stalin. När jag bars upp av fadersarmar ovanför den månghövdade skaran, viftade jag med en röd flagga och jag tyckte, att Stalin såg mig också. (Sid 14-15.)

I sin hängivenhet till revolutionen, den oskuld med viken han praktiserade Stalinkulten som han hade insupit sedan barndomen, och hans starka reaktion mot den, är Jevtusjenko representativ för många – ska man säga de flesta? – av sina samtida. Hans naivitet då och då är knappast förvånande. När han till exempel försöker definiera skillnaden mellan Lenin och Stalin, säger han att Lenin ville att kommunismen skulle vara för folkets bästa, medan Stalin ansåg att folket bara fanns där för att tjäna kommunismen. Vilken omskrivning! Han upprepar också en del av den ”sovjetiska patriotismens” mest utslitna banaliteter och ser i Chrusjtjov en verklig förespråkare och garant för avstalinisering, utveckling och konstnärlig frihet. Mer förbryllande än brist på politisk förfining är en viss grov litterär smak, som låter poeten beundra Stalins stil och beskriva den sistnämndes bisarra, halvt kyrkliga ”Ed till Lenin” som en ”dikt på prosa”. Men i dessa illusioner och denna naivitet finns det förvisso en oskuld som helt saknas i de gamla desillusionerade opportunisternas skrifter, där de gör sig till som martyrer. (Jevtusjenko påminner oss att till och med Pasternak, som han beundrar som

poet och människa, på sin tid skapade några dödsrunor på rim till Stalin.)⁵

Jevtusjenko är förstås en ”medborgarpoet” och revolutionens kämpe och handelsresande i Nekrasovs och Majakovskijs tradition. Oavsett var hans ”Poethörna” råkar befinna sig, förvandlar han den till en barrikad. På ”andra sidan” står givetvis revolutionens yttre fiender, men också ”Stalins arvtagare”, de privilegierade byråkraterna, kommunismens förstörare och antisemiter, som fortfarande konspirerar mot Rysslands frihet. Författaren till *Babij Jar* ger här sin dikt ytterligare glans. Han fortsätter att trotsa antisemiterna:

Det står utom allt tvivel, att antisemitismen är absolut främmande för själva det ryska folkets karaktär – det gäller för övrigt alla folk. Antisemitismen är en inplanterad produkt. Hos oss infördes den artificiellt under tsartiden. (Sid 103.)

Han beskriver livligt hur han ända från sin ungdomstid tvingade brottas tankemässigt med en vän, ”den unge poeten K.”, medlem i ungtkommunisterna och antisemit, som försökte övertyga honom om att allt ont härstammade från judarna. (Hade inte ”hela opportunistens historia, som började med *Bund* och sedan fick efterföljare i Trotskij, ... en bestämd nationell bakgrund”?)

En gång efter en häftig dispyt övernattade han hos mig. På morgonen väckte han mig med glada tillrop. I bara kalsongerna utförde han en afrikansk segerdans och viftade med tidningen, där det stod att läsa om arresteringen av läkarna-giftblandarna. - Där ser du! Vad var det jag sa! De är judar allesammans!

Det föll inte Jevtusjenko in att anklagelsen mot Kremns läkare kanske var falsk. Han trodde på den och blev deprimerad av affären: men han vägrade svälja historiens rasistiska moral:

Samma dag gick K. och jag på bio och såg en gammal film om revolutionen. En episod handlade om judepogromen i Odessa [under tsarismen]. När man fick se butiksägare och brottslingar gå med banderoller ”Slå ned judarna, rädda Ryssland” och kullerstenar som sölots med blod och hårstrån från judebarn, böjde jag mig mot K. och sade: - Vill du verkligen likna de där? Han drog sig hastigt undan och svarade med en anstrykning av metallisk hårdhet i rösten: - Vi är – dialektiker. Men man bör inte överge allt från det förflutna, Zjenja. Hans ögon tindrade som hos en hitlerjugend. På rockslaget lyste ett komsomolmärke. Jag såg med fasa på honom. (Sid 103-104.)

Som ingen tidigare sovjetisk författare har Jevtusjenko riktat fokus mot denna latenta men djupt politiska klyfta, den hårda dragkampen mellan reaktion och framsteg i Ryssland. Han vidhåller att det var – eller är – byråkratins privilegierade och korrumperade grupper som låg bakom de reaktionära stämningarna och tankarna:

Poeten K. anklagade mig flera gånger för bristande revolutionär vaksamhet. Men han anade inte att mitt valspråk var just revolutionär vaksamhet mot sådana som han och mycket annat. Med revolutionär vaksamhet såg jag på höghusen som uppfördes i Moskva för den byråkratiska eliten, samtidigt som många Moskvabor fick tränga ihop sig i överbefolkade kyffan. Med revolutionär vaksamhet läste jag i tidningarna dåligt maskerade judefientliga berättelser. Med

5 Jevtusjenkos anmärkningar om Pasternak som skrev *Doktor Zjivago* är värda att citera: ”Desto brottsligare var det, när man i väst honom ovetande använde hans namn för att underblåsa det kalla kriget, och desto beklagligare var det när våra författare sökte stryka Pasternaks namn ur litteraturen ... Mycket som hände i vårt liv tycktes för honom ske på bortre stranden av tidens flod... Att han så många år bodde i sin villa nästan utan att resa därifrån ... avlägsnade honom ibland från den reella förnimmelsen av den kamp som äger rum i världen av i dag. Han insåg det själv. Han sade själv att han var en gränsstolpe mellan två epoker. Häri ligger hans styrka men också tragedin hos denne geniale poet.” (Sid 142-143.)

revolutionär vaksamhet summerade jag sådana olika fakta som många tjänstemäns privilegierade ställning..., och de lågt avlönade människornas prekära läge. (Sid 106-107.)

Detta vittnesmål är särskilt anmärkningsvärt eftersom det grundade sig på empiriska observationer istället för på teoretiska teser. Och rättframheten i dessa och liknande uttalanden räckte för att garantera att *Bekännelserna* uppmärksammades i Moskva.

Men de mest dramatiska sidorna i denna korta bok är de som beskriver den effekt som Stalins död och begravning fick på författaren och personerna runt honom. Han erinrar sig att de flesta av dem var vana vid tanken att Stalin tänkte för dem alla, och kände sig vilsna utan honom och var i chock. ”Hela Ryssland grät. Så gjorde även jag. Det var uppriktiga tårar av sorg. Kanhända var det också tårar av rädsla för framtiden.” Det som följer är en oförglömlig beskrivning av en förskräcklig katastrof vid Stalins begravning. En kylig vintermorgon rörde sig tiotusentals män, kvinnor och barn från alla delar av Moskva mot Sovjeternas hus, där den döde diktatorn låg på parad. (Demonstranternas andedräkt frös i luften och bildade ett moln över deras huvuden och lade sig på de kala träden.) Plötsligt smälte processionerna som kom från alla håll ihop till en fruktansvärd mänsklig flodvåg som rann nerför backen på en gata som ledde till Sovjeternas hus. På sin väg krossade flodvågen barn och kvinnor mot lyktstolpar och andra hinder och rörde sig över deras massakrerade kroppar. Inget verkade kunna stoppa den. Viljelös och skräckslagen for folkmassan fram:

Jag drogs vidare med strömmen.... Plötsligt kände jag att jag gick på något mjukt. Det var en människokropp. Jag drog undan benen och drevs vidare med massan. Längre fruktade jag att sätta ned fötterna. Folkhopen bara trängdes och trängdes. Det var uteslutande min kroppslängd som räddade mig. Kortvuxna personer kvävdes och dog. Vi var hoppessade mellan en husvägg på ena sidan och en militär lastbilskolonn på den andra sidan. – Kör bort lastbilarna! Kör bort dem! skrek man högljutt i massan – Jag kan inte! Jag har inga instruktioner! ropade en ung blond polisofficer förvirrat från en lastbil och nästan grät av förtvivlan. Människorna, som av vågrörelsen slungades mot lastbilarna, krossade huvudena mot sidorna. Lastbilssidorna var nersömlade med blod. Plötsligt kände jag en vild avsky mot allt som var upphov till detta ”det finns inga instruktioner”, när folk gick under till följd av någons dumhet. I samma ögonblick tänkte jag för första gången med avsky på mannen, som vi jordfäste. Han kunde inte vara utan skuld till detta. Just detta ”det finns inga instruktioner” framkallade hela detta kaos på hans begravning. (Sid 112-113.)

I en dikt beskrev Adam Mickiewicz mer än 130 år tidigare en liknande scen som hade ägt rum i tsarernas St Petersburg mitt under en magnifik militärparad. Det finns en stark poetisk kraft i Jevtusjenkos beskrivning, som kan komma med i litteraturen och historieböckerna som en chockerande ögonvittnesskildring och en förtätad symbolisk beskrivning av en hel epok. Jevtusjenkos rungande ilska mot den foglighet som Stalins styre hade framkallat hos hans landsmän för oss långt från den officiella avstaliniseringens halvsanningar. Genom honom protesterar det unga Ryssland högljutt mot sina fäders och farfäders skam och lidande.